

RUSYA'NIN BARIŞ DEKRETİNİN KAFKAS CEPHESİ'NDEKİ OLAYLARA ETKİSİ

Nurcan YAVUZ*

Kasım 1917'de Bolşevikler tarafından Kerenski hükümeti devrilmiş¹, yerine Sovyet idaresi geçmiş ve bu ay içinde de Rus ordusu dağılmış, sivil savaş başlamıştı². Kafkas cephesindeki Rus askerleri ise, cepheyi bırakarak evlerine dönmeye başlamışlardı³. Hatta ihtilâlden sonra geçici hükümetin Kafkas için tayin ettiği özel komite dahi görevi başında kalmıştı⁴.

İhtilâlin yapıldığı gün Petrograd'da da Sovyetlerin II.Kongresi yapılmış ve ihtilâlin ertesi günü (8 Kasım 1917) bu kongre tarafından "sulh dekreti" kabul edilmişti⁵. Sovyet hükümeti bu dekrette Birinci Dünya Harbi'nin gizli antlaşmalarını yürürlükten kaldırdığını açıklamıştı⁶. Hatta dekrette harp halinde bulunan bütün devletlerin hiçbir toprak ilhakı ve tazminat talebinde bulunmaksızın barış yapmaları isteniyordu. Dekrette sadece barışın yapılmasını değil, aynı zamanda Rusya'da yaşayan milletlerin haklarından da bahsedilmişti. 15 Kasım 1917 tarihli bir beyannamede; Rusya'da yaşayan milletlerin bundan böyle kendi mukadderatlarını kendilerinin tayinde tamamen hür olacakları ve isterlerse hatta Rusya'dan büsbütün ayrılacakları de ilân edilmişti.

Fakat Sovyet hükümetinin bu dekretler ve beyannamelere bakmaksızın kendisini Çarlık Rusyası'nın halefi olduğunu açıklaması Ermeni meselesinde de kendini göstermişti. Kısaca Çarlık Rusyası, Doğu Anadolu'yu ele geçirmek siyaseti ile bağlı olarak, bilhassa Ermenilerin

* Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Araştırma Görevlisi

1. M.Hikmet Bayar, 3. Ordu Komutanlığı Tarihçesi, Kasım, 1991, s.51.

2. Alexandr Mahvelichvili, Histoire de Georgies, Paris 1951, 419.

3. İhsan Sakarya, Belgelerle Ermeni Sorunu, Ankara, 1984, s.266.

4. Hüsamettin Yıldırım, Rus-Türk-Ermeni Münasebetleri, (1914-1918), Ankara, 1990, s.104.

5. Stefanos Yerasimos, Türk Sovyet İlişkileri, Ekim Devriminden Milli Mücadeleye, İst. tanbul, 1979, s.12, Tevfik Bıyıkhoğlu, Osmanlı ve Türk Doğu Hudut Politikası, İstanbul, 1958, s.15.

6. Bıyıkhoğlu, Osmanlı ve Türk Doğu Hudut Politikası, s.16.

koruyucusu rolünü üzerine almıştı⁷. Bunun içinde Rus işgali altında bulunan Doğu Anadolu vilâyetlerine çok miktarda Ermeni nakledilmiş veya göç eden Ermenilerin geri döndürülmelerine çalışılmış ve buraların harpten sonra bir Ermeni ülkesi haline getirilmesi için birçok tedbir alınmıştı. Bunların başında da müslüman Türk halka baskı yapmak onları yerlerini ve yurtlarını terke mecbur etmek, Ermenilerin çeteler oluşturmak suretiyle Türklerin imhası yoluna gitmek gibi davranışlar vardı.

Lenin ve etrafındakiler, bu davranışlarıyla Osmanlı Devleti'nin nâsılsa, İtilâf devletlerinin mağlup olacağını sandıklarından, şimdilik Osmanlı Devleti ile kesin bir sulh imzalanmasından önce Türk Ermenistanının geleceğini Rusya'nın menfaatine göre tayini hususunda gerekli karar alınması hususunu gerekli bulmuşlardı⁸.

Bu çalışmalar sürüp giderken, diğer taraftan Taşnaksütyun Cemiyeti de Lenin'e başvurarak Osmanlı Devleti bünyesindeki Ermenilerin geleceğine kendilerinin karar vermesi için aracılık yapmasını istemişlerdi⁹. Bunun yanında ihtilâlin ortaya koyduğu prensiplere ayak uydurmak üzere Gürcü, Ermeni ve Azerbaycanlı aydınlar arasında, sosyalizmle birlikte "milliyetçilik" te almış yürümüşü. Bu hususta Taşnaksütyun Cemiyeti bilhassa faal çalışıyordu. Zaten Rusya ile Osmanlı Devleti arasındaki harp yıllarında Ermeni millî hareketi, Rus makamları tarafından desteklendiyinden, Ermeni milliyetçi teşkilâtının faaliyetlerini hızlandırmak için bütün şartlar ve imkânlar elverişli idi.

Bu defa Sovyet liderleri "Büyük Ermenistan" lafını etmemişlerse de, Rus işgali altındaki "Türk Ermenistanı" adını verdikleri sahaya kitle halinde Ermenilerin yerleştirilmesi ve müslüman halkın imha edilmesi için bütün tedbirleri almışlar ve gerekli hazırlıkları dahi yapmışlardı¹⁰.

Fakat Taşnaksütyun Cemiyeti yine de tereddütlü idi. Cemiyet herşeyden önce kendini Osmanlı Devleti'nin yıkımına adanmıştı ve ihtilâlinde bu çabalara sekte vuracağından çekiniyordu. Onlara göre Rus-Kafkas cephesi çökmeliydi¹¹. Fakat yine de Rusya'nın aldığı kararlardan mem-

7. B.A. Boryan, Armeniya Mejdunarodnaya Diplomatiya i SSSR Cast II, Moskova, 1929, s.385.

8. Esat Uras, Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi, İstanbul, 1987, s.335.

9. Sakarya, Belgelerle Ermeni Sorunu, s.266.

10. Sovyet hükümeti her yerde Çarlık Rusyasının Osmanlı Devleti ile İran'ın bölüştürülmesini öngören bütün anlaşmaların hükümsüz bırakıldığını ilân etti. İlân de deniliyordu ki; "Biz Osmanlı Devleti'nin bölüştürülmesi ve Ermenistan'ın ondan koparılıp alınması hakkında anlaşmanın parçalandığını ve iptal edildiğini bildiriyoruz." Harp durduğu vakit hemen Ermenilere kendi siyasi geleceğini özgürcesine tayin etmek hakkı verilecekti. (A.B. Kadişev, Interventsiya i Grajdonskaya Voyna v Zakafkazy, Moskova, 1960, s.43).

11. Mim Kemal Öke, Ermeni Sorunu 1914-1923, Ankara, 1991, s.152.

nundu. 9 Mayıs 1917'de alınan bir kararla Rus işgali altındaki Doğu Anadolu'nun sivil idaresine Ermenilerin atanması uygun görülmüştü¹².

Aslında alınan bu kararın altında acil bir siyasî tavır yatıyordu. Çünkü ihtilâl ile birlikte ordu kendi kendini terhis etmiş ve Rusya'nın içlerine doğru akmaya başlayan asker akını karşısında yönetim, harpteki kazançlarının bekçiliğini Ermenilere yaptırmayı plânlamıştı. Böylece Ruslar, Doğu Anadolu'yu van, Erzurum, Bitlis, Trabzon vilayetlerine bölerek, başlarına mülki amirler almış ve Rusya'dan gelen Ermenileri tayin etmişlerdi¹³.

Ermeniler kendilerine verilen bu görevin üstesinden gelebileceklerine inanmadıkları için ileride yapılabilecek işlemler hususunda tespitlerde bulunmak üzere Tiflis'de ikiyüzden fazla delegenin katıldığı bir kongre toplamışlardı¹⁴. alınan karar şöyleydi: "Kafkasya ve Doğu Anadolu'yu da içine alacak "Büyük Ermenistan" kurulacaktı. Aynı kongrede, bu emelleri gerçekleştirmek üzere faaliyette bulunacak yirmibeş kişiden oluşan bir "Ermeni Millî Meclisi" ve onbeş üyeli yürütme kurulu mahiyetinde bir Ermeni Konseyi meydana getirilmişti¹⁵. Alınan bu kararlardan sonra artık Doğu Anadolu'nun kolonizasyonu başlayabilirdi.

Ermenilerin asıl maksatları, Rusların geri çekilmesi üzerine vatanlarını kurtaracak olan Türk ordularına karşı koymaktı. Bunun için Rusların bölgede bıraktıkları silah ve mühimmatı saklamışlar, Ruslar'dan yüksek maaşlarla topçu ve piyade subayları alıkoymuşlardı. Ziraatten, ticaretten ve sanattan başka şeylerle uğraşmayan Ermeniler Rus ordusunun askeri yeteneğinden subayları vasıtasıyla faydalanmaya çalışmışlardı¹⁶.

Esasen ermenilerin bu gibi olumsuz faaliyetlerine devam etmeleri Lenin'in izin vermesiyle doğru orantılıydı. Fakat Lenin'in de Ermenileri koruma siyasetini hemen ele almasının pekçok sebebi vardı. Bunlardan biri, Bolşevik partisinin en nüfuzlu üyeleri arasında birçok Ermeninin bulunması idi. Şaumyan, Avanesov, Mikayan bunların en tanınmışlarından-
di.

Aslında barış dekteri ile Rus işgali altındaki Türk Ermenistanı'na bağımsızlık tanınması, Rusya'nın menfaatine geliyordu. Türk-Rus sınırında bir Ermenistan'ın bulunması, elbette Rusya menfaati bakımından lüzumlu

12. Öke, Ermeni Sorunu, s.152.

13. Ahmet Refik Altınay, İki Komite İki Kıtal, İstanbul, 1919, s.48.

14. Uras, Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi, s.659.

15. Öke, Ermeni Sorunu, s.153.

16. Altınay, İki Komite, İki Kıtal, s.48.

görülmüştü. Zira böyle bir Ermenistan'ın Türk baskısı ve tehdidi karşısında Rusya'ya bağlanması muhakkaktı¹⁷.

Hatta Brest-Litovsk'da başlanan barış görüşmeleri sırasında, bu amaçla hareket eden Bolşevik liderleri, barışın kesin bir esasa bağlanmasından önce Ermeni meselesini kendi istedikleri gibi halletmek yolunu takip etmişler ve Osmanlı Devleti'ni bir olup bitti karşısında bırakmak istemişlerdi. Bu maksatla Halk Komiserleri Sovnarkom 11 Ocak 1918'de Türk Ermenistanı'na ait bir kararname yayınlamışlardı. Kararnâme şöyleydi:

“Rusya'nın işgali altında bulunan Türk Ermenistanı'ndaki Ermenilerin kendi mukadderatlarını, hatta tam bir istiklâle varıncaya kadar, serbestçe tayin hususundaki haklarını Rusya, Amele ve Köylü Hükümeti'nin desteklediğini, Halk Komiserleri Sovyeti Ermeni halkına ilân eder. Halk Komiserleri Sovyeti'ne göre; bu hakların gerçekleştirilmesi ancak Ermeni halkının serbestçe referandum yapmasını sağlayacak bir takım garantilerin önceden olması ile mümkün olacaktır. Bu kabil garantilerin Halk Komiserleri Sovyeti'nce şöyle olacağı fikrindedir.

1- Rus ordusunun Türk Ermenistan'ı sahası dışına çıkması ve Türk Ermenistanı'ndaki ahâlinin şahsî mal ve mülkünün emniyetini korumak maksadıyla hemen bir Ermeni halk milisinin teşkili.

2- Ermeni muhacirleri ve Türk memleketlerde dağılmış olan Ermeni mültecilerinin Türk Ermenistanı ülkesine herhangi bir engelle karşılaşmadan geri dönebilmeleri.

3- Harp esnasında Türk makamlarınca Türkiye'nin iç eyaletlerine zorla gönderilmiş olan Ermenilerin Türk Ermenistanı'na serbestçe dönmelerinin mümkün kılınması; Türk makamları ile barış müzakereleri akd edilirken Halk Komiserleri Sovyeti bu mesele üzerinde ısrarla duracaktır.

4- Ermeni Halk Mümessilleri Şurası adıyla Türk Ermenistanı'nda geçici bir idarenin kurulması. Kafkas İşleri Geçici Fevkalâde Halk Komiseri Stepan Şaumyan, Türk Ermenistanı ahalisine 2. ve 3. maddelerin tatbiki ve Türk Ermenistanı sahasından Rus askerlerinin çıkarılması işini tanzim edecek karma komisyonun teşkili hususlarında her türlü müzâherette bulunmakla vazifelendirilmiştir.

Hâşiye: Türk Ermenistanı'nın coğrafi sınırlarını demokratik esaslara göre seçilen Ermeni Halk Murahhasları ile, bitişik ve münâkaşalı İslâm

17. Hatta Aralık 1917'de Ermeni dışişleri ile ilgili bir komiserliğin oluşturulması kararı dahi alınmıştı. (Serge Afanasyan, L'azerbaïdjan Et La Georgie de 'l'Independance a'l'Instauration du Pavvoir Sovietique (1917-1923), Paris, 1981, s.36).

ve başka eyâletlerin halkından demokratik esaslara göre seçilen murahhasların Kafkas İşleri Fevkalâde Geçici Komiseri ile birlikte tayin ve tespit edilecektir¹⁸.

Halk Komiserleri Sovyet Başkanı
Lenin

Sovyet hükümetinin bu kararnamesi, batı Ermenilerine kendi devlet hayatlarını kurmaları için tam bir imkân sağlıyordu. Kafkas İşleri Üzerine Fevkalâde Geçici Komiser Şaumyan, bu kararnâmenin gerçekleştirilmesine her türlü yardımın gösterilmesini temin etmekle görevlendirilmişti.

Şaumyan aynı zamanda Ermeni halkının demokratik yolla seçilmiş temsilcileri ile birlikte komşu veya kavgalı dairelerin temsilcileri ile anlaşmaları üzerine Türkiye Ermenistanı'nın sınırlarını, hem de askeri kuvvetlerin oradan çekilmesi müddetini ve usullerini tayin edecekti¹⁹. Fakat cephede gelişen olaylar Sovyet hükümetinin bu tedbirlerini gerçekleştirmesine imkân vermemişti²⁰.

Türk ileri harekâtının başlaması ve başarıyla sonuçlanması gerek Ermeni gerekse Rus hayallerinin plânlarının sonu olmuştur.

18. Kadışev, *İnterventsiya i Grajdanskaya Voyna...*, s.43, İsmet Parmaksızoğlu, *Ermeni Komitelerinin İhtilâl Hareketleri ve Besledikleri Emeller*, Ankara, 1981, s.131-132.

19. Kadışev, *İnterventsiya i Grajdonzkaya Voyna...*, s.43.

20. Bıyıkoğlu, *Osmanlı ve Türk Doğu Hudut Politikası*, s.16.

